

MATAJUR

GLASILO BENEŠKIH SLOVENCEV

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:
Videm, Via G. Mazzini št. 10/I.
Tel. 33-46 — Poštni predal (Casella postale) Videm 186. —
Poštni čekovni račun (Conto corr. post.): Videm, št. 24/7418.

NAROČNINA:
Za Italijo: polletna 300 lir —
letna 500 lir — Za inozemstvo:
polletna 600 lir — letna 1000 lir
— Oglasi po dogovoru.
Posamezna številka 25 lir

Leto VIII. — Štev. 14 (159)

UDINE, 1. - 15. SEPTEMBRA 1957

Izhaja vsakih 15 dni

Kakšne so življenjske razmere v Beneški Sloveniji

Pokrajinska administracija videmske pokrajine zasluži pohvalo, da je izdala nekaj knjižic o ekonomskih prilikah v videmski pokrajini, med njimi tudi študijo »Poizvedba o življenjskih razmerah v videmski pokrajini« (Indagine sulle condizioni di vita nella provincia di Udine).

Mi smo v našem listu »Matajur« priobčili lani in letos vrsto člankov o prebivalstvu in o socialnih ter gospodarskih prilikah v Beneški Sloveniji po podatkih ljudske študije (censimento) iz leta 1951, ki pa so bili objavljeni šele leta 1956.

Razmere se hitro spreminjajo

Razmere se pa ne samo pri nas, temveč posebno v hribovitih krajih videmske pokrajine hitro spreminjajo, posebno zaradi nimar večjega emigriranja ljudi v zahodne evropske države. Ljudje opuščajo obdelovanje zemlje ter žive vsako leto bolj od tega, kar zaslužijo naši emigranti v Franciji in Belgiji kot pa od tega, kar pridelajo doma.

Tudi podatki o ekonomskem stanju pri nas, ki jih je po nalogu pokrajinske administracije zbrala »Ekonomska študijska služba Ca' Foscari v Benetkah« pomladi leta 1955 le približno povedo, kako žive naši ljudje, ker se je v dveh letih že spet spremenilo ekonomsko stanje po naših vaseh.

Kako so zbirali podatke univerzitetni profesorji pri Servizio di studi economici di Ca' Foscari v Benetkah?

Od 179.000 družin v videmski pokrajini so vzeli 2.046 povprečnih družin v 128 občinah in jih spraševali glede stanovanj, glede hrane in obleke.

Stanovanje

Glede stanovanj so hoteli vedeti: Ali sta stanovanje in hlev v istem poslopu, pod isto streho ali pa je hlev posebej? Ali imajo gnojno jamo? Ali je lastna hiša ali

Beneška Slovenija v II. coni

Občine videmske pokrajine, ki imajo približno enake gospodarske prilike, so razdelili v sedem con. Jedro Beneške Slovenije so dodelili skupaj s Karnijo in Kanalsko dolino okoli Trbiža v drugo cono. V drugi coni so naslednje občine Beneške Slovenije: Brdo, Tipana, Montenars, Režija, Dreka, Grmek, Sovodnje, Podbonesec, Sv. Lenart in Špeter. Druga cona obsega skoraj vso Beneško Slovenijo in bi podatki pokazali pravo stanje pri nas.

Zelo revni predeli okraja Čedad

Ekonomske socialne karakteristike druge cone, to je levega hribovitiga dela Taljamenta so po ugotovitvah znanstvenikov naslednje: Raztega se od visokega toka Taljamenta do nadiških dolin na obsežnem in zelo različnem ozemlju. V tej coni so zelo revni predeli kot n. pr. občine okrajev Čedad in Centa (takozvano vzhodno hribovje), kjer daje kmetijstvo zelo skromne dohodke in kjer se ljudje tolikanj izseljujejo, da je človeka kar strah, kaj bo. Obstoji v tej coni kakšna majhna industrija, ki je v krizi; zelo velika je emigracija. Nekatere občine so manj revne (Režija, Režuta, Humin, Gornji, Kluže, ker imajo znatne dohodke od velike notranje in zunanje emigracije). Končno nudita Karnija in Kanalska dolina boljše ekonomske perspektive. Okraja Ponteba in Tolmezzo imata bogate gozdove; precejšnjo živinorejo v Tolmezzu; nekoliko industrije v Rablju in okoli Trbiža (cink in svinec); papirnice v Tomezzu, Možnici in Ovaru; električni centrali v Ampezzu in Trbižu; turistična središča.

V eni kamri dve osebi

Svojo lastno hišo ima 80,2% družin, na vsako sobo pride 1,86% oseb, na eno posteljo 1,02%. Kot poznamo Beneško Slovenijo, imajo skoro vse naše družine svojo lastno hišo in so redke družine, ki

pa žive v najemu (affitto)? Koliko sob imajo? Ali imajo električno razsvetljavo? Ali imajo pitno vodo iz vodnjaka ali vodovoda? Ali imajo stranišče z vodo? Koliko postelj ima družina? V kakšnem stanju so hiše in pohištvo?

Hrana

Še bolj važna so bila vprašanja glede tega, kaj jedo: kolikokrat na dan jedo poleti polento? Kolikokrat na teden kupijo meso v mesnici? Koliko vina popijejo pri vsakem obedu (pasta)? Koliko sladkorja na teden in koliko kave na mesec porabijo?

Obleka

Koliko čevljev za odrasle (saj vemo, da pri nas hodijo otroci velik del leta bos) kupi vsaka družina v enem letu?

Koliko sukenj (cappotti) in oblek imajo odrasli v družini? Ali imajo radio in bicikle?

Reči moramo, da če bi znali točne odgovore za vse družine pri nas na gori navedena vprašanja, kako naši ljudje stanujejo, kaj jedo in kako se oblačijo, bi res vedeli, kakšno je življenje v Beneški Sloveniji.

Ali so izbrali prave družine

Ker ni bilo mogoče spraševati vseh družin, so vzeli 2.046 družin, ki so jih izbrali občinski tajniki in župani. Poznamo nekatere naših občinskih tajnikov, ki vidijo v vsakem takem popisovanju samo politiko in se bojimo, da niso zbrali v svojih občinah take družine, ki žive tako kot večina družin v občini, da bi bili nabirani podatki čim bližji resničnemu življenju. Pa pustimo to, ker nam podatki vzeti za posamezne cone, pa le dajo precej verno sliko, ker so pač nekateri občinski tajniki bolj vestni kot drugi. Podatke so zbirale po družinah zdravstvene asistentke (asistenti sanitarie visitatrici), ki so jih nalašč zato instruirali.

imajo stanovanje v najemu, toda upoštevati moramo, da živi v drugi coni v različnih občinah precej ljudi po najemljenih stanovanjih. Na vsako sobo ali kamro prideta približno po dve osebi, kar ni tako hudo, in na vsako posteljo po ena oseba, pri nas v Beneški Sloveniji je pa dostikrat, da spijo posebno mlajši po dva v postelji.

Električno razsvetljavo ima 98,3% stanovanj, torej skoro vse družine. To približno odgovarja resničnemu stanju, ker so le neke manjše frakcije v Režiji in po hribovitih brez elektrike. Vodo iz vodovoda pije 71,4%, iz vodnjaka pa samo 1,7%. To bo držalo, ker je bilo po vojni zgrajenih po naših vaseh precej malih vodnjakov. Da imamo v II. coni samo 17,5% stranišč z vodo, bo tudi res; pravzaprav pa jih je v ožji Beneški Sloveniji takih modernih stranišč še precej manj. Kopalnic skoraj ne poznamo in bo 8,5% kopalnic veljalo za vso cono, ne pa za Beneško Slovenijo.

Slabe hiše in slabo pohištvo

V vsej drugi coni je 33% slabih, 77% srednjih in 20% dobrih stanovanj; 20% dobrega, 53% srednjega in 27% slabega pohištva. To velja za vso cono, ne pa popolnoma za Beneško Slovenijo, kjer je še več odstotkov slabih in srednjih stanovanj in precej slabega in črvega pohištva. Tudi zdravstvene asistentke so v naših hribovitih ugotovile hiše in pohištvo v precej slabšem stanju kot pa je to v vsej drugi coni.

Hlevi in stanovanja so pod isto streho kar v 44% in samo v 9% je stanovanje v posebni zgradbi, ločeno od hleva. Poznamo naše vasi in vemo, da to drži. Hudo pa je, da kar 50% kmečkih hiš nima gnojne jame. Dostikrat smo že pisali, kako se razliva gnojnica po naših vaseh in kako je hudo v deževnem vremenu, ko moraš čofotati do gležnja po gnojnici.

Še bolj zanimiva glede življenja pri nas je pa statistika glede tega, kar jemo. Meso kupljeno v mesnici, jemo 1,29-krat na teden, torej niti dvakrat. Kupljeno meso in ne domače prekajeno svinjsko meso je ja ali pa ne enkrat na teden, navadno ob nedeljah na naši mizi. Seveda si ga ljudje v Špeteru, Podbonescu in drugod po dolini privoščijo še večkrat, tako da ga po naših hribovitih vaseh ne jedo niti vsak teden enkrat.

Pri nas ni velikih vinogradov in kar popijemo vina, je večinoma kupljeno, ako izvzamemo nekatere vasi v dolini. Koliko ga popije tedensko odrasel naš človek? Po naši študiji 22,6 osmink litra ali 2,8 litrov, torej nekoliko manj kot tri litre, kar ni tako malo, če vzamemo, da ni pri nas vinogradov in da moramo izključiti naše ženske, ki ga večidel ne pijejo. Nismo torej slabi pivci, seveda ga pijemo bolj hkrati vse tri litre na enkrat in imamo potem cel teden suho grlo. Sladkorja potrošimo 328 gramov tedensko na glavo. Kave pa popijemo 79 gramov mesečno. Sladkane kave popijemo torej še precejšnjo količino. Kolikokrat jemo polento na dan? 1,3-krat, torej ne dvakrat, kot je bilo nekaj običaj, ker jo je precej spodrinila pastasciutta!

Niti ena nova obleka, niti en nov par čevljev na leto

Kako se oblačimo? Če bi sodil po tem, kako se oblačijo mlade čete in puobi, potem bi rekli, da kupujemo dosti gvanjov in čevljev na leto. Toda starejši ljudje so bolj skromni in tako pride na 100 ljudi le 79 čevljev, kupljenih v enem letu ali niti ne na vsakega odraslega človeka en nov par na leto, samo 74 oblek, kapotov in plaščev na sto odraslih oseb na leto, torej precej manj kot ena obleka letno. Pač pa imamo na vsako družino 0,8 bicikla ali skoraj en bicikel na družino, kar je kar dosti. Vsaka druga družina ima radio, kar je precej za naše potrebe.

Tako smo torej stanovali, svitili z elektriko, razlivali gnojnico, jedli in pili ter se oblačili in vozili z bicikli pred dvema letoma, ki so bili zbrani ti podatki o naših življenjskih razmerah. Prešli sta dve leti in po našem mnenju se je od takrat življenje še bolj zboljšalo, ker je šlo še več ljudi v emigracijo in ker so poslali naši emigranti še več lir domov. Pri nas je ta čuden kontrast: naša Beneška Slovenija nimar bolj propada, nimar manj obdeluje zemljo, nimar manj je ljudi doma, toda življenje je nimar boljše, ker tečejo franki v nimar večjem cursu v deželo! Koliko časa bo funkcioniral ta čudni acquadotto, po katerem teče denar iz tujine k nam?

Kooperative v Beneški Sloveniji

Ze v začetku meseca maja letos je bil v Vidmu kongres furlanskih kooperativ (Associazione Cooperative Friulane). Voditelj tega kooperativističnega združenja so s ponosom poudarili, da imajo v vsej Furlaniji včlanjenih 486 zadrug. Po pravi povedano se nam zdi to število premajhno za veliko Videmsko provinco, v kateri se ljudje v glavnem pečajo s kmetijstvom. Pri naših sosedih na Koroskem in v Sloveniji imajo mnogo več zadrug kot pri nas.

Vsem nam je znano, da je pri nas v Beneški Sloveniji zadrugištvo zelo šibko in da imamo od raznih vrst zadrug samo nekoliko desetih mlekarin in še od teh je večina na zelo šibkih nogah. Pred prvo svetovno vojno smo imeli v Beneški Sloveniji že nekoliko kreditnih zadrug, ki so nastale po zgledu na podobne krščanske socialne zadruge, ki jih je ustanovljal v bližnji Sloveniji dr. Janez Krek. Tako je bila takrat ustanovljena v Topolovem leta 1907 hranilnica in posojilnica, ki je

Dve leti obmejnega prometa

Dne 20. avgusta 1955. leta je bil podpisan sporazum o obmejnem prometu med Italijo in Jugoslavijo. Od takrat do konca julija letos so zabeležili 6 milijonov 422 tisoč prehodov čez mejo. Italijanska kvestura (policija) je izdala 88.000 propustnic, jugoslovanske oblasti pa 43.000.

Ob dveletnici po podpisu sporazuma o obmejnem prometu se širijo razne govorice o razširitvi tega dogovora. Govorijo, da bo pas razširjen od desetih km globlje na obe strani. Bolj verjetna je druga domneva, da bodo z novim sporazumom skušali omogočiti večkratni prehod, torej ne samo štirikrat na mesec.

imela slovenska tiskana pravila. Po prvi vojni je mons. Gorenšček v Sv. Lenartu po vplivu slovenskega zadrugnega gibanja v Goriški provinci vodil hranilnico in posojilnico, konsumno društvo in mlekarino. Pod fašizmom so pri nas izginile vse zadruge in so ostale samo mlekarne.

V vaseh Beneške Slovenije je okoli 40 mlekarin in to ni majhno število. Kakšno leto jih je več, kakšno leto manj. Pri nas imamo večinoma samo čisto majhne mlekarne. Na splošno gre za našimi mlekarjami nimar slabše. Ljudje se vsako leto bolj izseljujejo in je nimar manj koscev, da bi posekali travo po senožetih; živine je nimar manj. Saj je bilo pred 50 leti okoli 10.000 glav živine, zdaj je je pa komaj nekaj čez 5.000. Ljudem se zdi bolj komoda, da seno kar prodajo, namesto da bi redili živino. Nimar manj je ljudi, ki bi skrbeli za živino. No, in kjer ni živine, ni mleka in kjer ni mleka, nimajo mlekarne kaj delati.

Sir, ki ga predelujejo naše mlekarne,

seveda ni ravno prve kvalitete. Nimar bolj se širi slava siru »Montasio«, to je hriba Montasio iznad Nevee in Reklancie, torej prav blizu naše Režije in Terske doline. Toda sir »Montasio« delajo furlanske mlekarne daleč proč od planine na Montažu in ga prodajo še bolj daleč proč v Ameriko in po italijanskih mestih, dosti dražje kot mi naš sir iz naših mlekarin, ki imajo najboljše mleko na izvrstnih planinah in iz planinskega sena.

Omenili smo zadevo s sirom »Montasio« zato, ker velika večina naših mlekarin nima niti primerne opreme niti dovolj mleka. Glede Karnije piše Arturo Munzani, to je tisti žurnalist, ki se je v svojem intolentnem italijanskem nacionalizmu tolikokrat spravil nad nas beneške Slovence, da je tam preveč drobnih malih mlekarin, da ima skoro vsaka vas od 20 do 30 hiš svojo mlekarino in da zato takšne mlekarne ne rentirajo in tudi ne morejo dati dobrih mlečnih produktov.

(Nada!evanje prihodnjic)

SV. LENART SLOVENOV

ZA PODVIG ŽIVINOREJE

U Dolenjem Brnasu bojo u kratkem odprli center protisterilnosti (jalovosti) goveje živine, ki ga bo vodu veterinar Moneghini. Kmetje bojo imjel takuđ parloznost parpejati živino na pregled an bojo s pomočjo veterinarja lahko povečali dosedanje plodnost živine.

U Dolenjem Brnasu imajo mlekarne, ki obstoja že nad 30 let an kar dobro deluje. U zadnjem času so jo tud moderniziral an u programu imajo še več milijonarskih djel. Velika škoda pa je, de kmetje ne redijo še več živine an de zapuščajo domačo hišo za iti po svjeto.

U PUOJAH BOJO POSTROJIL VODOVOD

Ni dougo od tega, de je paršu u našo vas šindik Jusić Ciril, katjerega ga je spremijau geometer Rossi, de sta si ogle dala vodovod, ki ga kor postrojil.

Troštamo se, de bojo z djeli začel preca. POROKA. Poročiu se je učitelj Leandro Costaperaria iz Dolenjega Brnasa z Lilijano Cicuttini iz Senčurja.

PODBONESEC

NOVA AUTOBUSNA LINIJA STUPCA - ČEDAD

Kakor znano, je po Nadiški dolini nimar buj velik promet, ker hodijo ljudje u ali iz Jugoslavije. Ker ni bla zadost adné korjera, de bi vozila ljudi u Čedad, so sadá postavili še drugo linijo. Ta autobus bo pa vozu samo ob sobotah, ker takrat je u Čedadu sejem an pride najveć ljudi. Iz bloka odpeje ob 7,45, iz Čedada pa ob 16,45 an ima zvezo z autobusi, ki vozijo na blok na jugoslovanski strani. Zavoj

takuđ dobrih autobusnih zvez se troštamo, de bo sadá še buj velik obmejni promet.

SRECOLOV. Dne 1. an 2. setemberja je biu u Podbonescu velik praznik. Imjel so mostro ruonskih breskev, ki so znane po debelosti an dobrem savorju posjoro de an ob tej priliki so organiziral tud srečolov (pesca di beneficenza). Z dobičkom srečolova an z drugimi podpora mi bojo postavili monument padlim u vojski.

CJESTA U ČRNI VRH

Kakor izgleda bomo preca šli u Črni vrh po kolovozni poti. Djela, ki so jih začel z gradnjo cjeste, dobro gredo naprej an troštamo se, de bo še ljetos nareta, ker bojo uzeli na djelo u jeseni već ljudi. Črni vrh je ena vas narbuj velikih našega kamuna an tuó, kar nas narveć interesá je to vas, ki plačuje narvić dajatev. Če bi kamun ne imeu Črnega vrha, višno bi muoru vić ku kajšnega impjegada pošjat damu an dol u Podbonescu ne bi imjel tarkaj soudu za oljšat kamunski center. Al nje zatuó čudno, de gluh Črni vrh muora bit ta zadnja vas, ki si ji djela cjesto.

BRDO

Tu Njivici bojo nardili 'no fabriko

Smo čuli pravit, ke na velika dita taz Gorice na če ta na Njivici začeti djelati no fabriko za objelati ljes. Tehniki te dite so že paršli ta na pušt za študjati, ta na kjem kraju no majó postaviti to fabriko. Sperajmo, ke naše judje, kar to bo za zemljišće prodati, no a cedejte za dan kup ragionevol, zak to ne točej tej taboto, kar e tóu tu naši omi kupiti pašnike Marzotto, an e muoru pustiti indejo zavoj tega, ke so mu uprašali desat an še večkrat koj tuó ke te vejalo. Naša cona na má bizunjo, ke u tikeri uzomi inicitivo za ore lošti kako industrijo, taković naši judje no če kle djelati an povarh tega se naučiti še meštjer.

Naš kumun u má močno bizunjo, ke u bodi industrijaliziran an kondicjoni za tuó no ne mančajo. Central eletrika, ke na e par nas na poanja najtevenće industrije Farjula, 'dnako na bi morlá poanjati še tie par nas. Pouárh tea, so začeli djelati tu Muzzu prove za vidati kako na e fonda za narditi ejtu, ke u izvira Ter, no druo veliko električno centralo. No kompanjo no študjajo narditi u Učji. Zatuó to e na velika vergonja, ke par nas ve njemamo nančej dne fabrike.

Tu Teru so se ljetos par judi plantali. So kupili no makino za djelati iz lesa strišule za imbaluvati. Z malim kapitalom so ore postavili 'no inicitivo, na tikeri no djelajo štjeri ali pet judi. Itako težjelé no njemajo bizunjo hoditi po svjetu za se uodinjati dan kruh, no se a uodinjajo par svej hiš. Ljepo to bi tjelo beti, ke no bi še tikeri drugi posneli od tje, saj to ne koventá dosti za začeti. Če te le malo dobré volje, to če začeti. Anjelé fabrike, ke no djelajo makine za lavoracion od lesa no dajajo use za plačati tu ratak tu dan timp douh še pet ljet, zatuó te velika škoda, ke naše judje no ne vidita taá an začnita s kako rečjo. Po svjeto kruh u je močno tard, zatuó ve muoremo pensati za kregjati kondicjoni za kle a uodinjati.

Ljetos to se kalkulá, ke tu našim kumune to nje posječenega cjerke 5.000 kuintalu sena. Planine Tazaoron an Tamnameji so popounoma zapuščené, medtjem, ke desat ljet nazaj te itu paslo čentenaarje krau. Anjelé usaki u se more narditi 'no idejo kaj mankuj redita to e tu našim kumune.

Judje no če počasu zapustiti souse, če to bo šlo takolé indavant. Kle to koventá, ke u governo nam pomaj. Pin donás njesimo mjeli vero nič od naših governantu an če smo mogli jesti tuó smo zavoj tegá, ke te ba Francija, Švica an drugi štadi, ke so nam dali djelo. Tuole no bi muorli povjedati naši konseljerji governu.

CESTO CENTA-UCJA BODO ASFALTIRALI

Pretekli teden je zasedal v Vidmu občni zbor Konzorelja za vzdrževanje ceste Centa - Učja. Predlagali so, da bi se ce-

sta polagama popravila in asfaltirala in tako so sklenili, da bodo pričeli asfaltirati prvi del Centa - Cizerje in drugi del Ter - Njivica. Z deli bodo pričeli takoj, ko potrdijo načrt pokrajinski urad in zainteresirane občine. Za to delo bodo potrošili okoli 10 milijonov lir.

LOVENJE ZA NAŠE VOTE

Deputat Ceccherini, saj ve a sousje poznata, u má še kle u našjem kumunu raztegnjeno njeá pajčeno. Infatis njeá 100-150 vode u e simpri móu tu našjeh krajih. Zatuó njemamo kuó se lamentati, usaki naj djela njeá propagando, naj zatuó jo djela še Ceccherini, fin ke to bo mu duralo, to se kapi, zak ve kalkulamo, ke naše judje, ali buojše, teze, ke no zanj votuvajo tu našjem kumune no če priti do dneva, ke no če rejči: ma zakuó man ja votati tea človejka, ke u njema druge preokupacioni za se prokurati vote za iti na parlament an zat ejtu djelati njeá afarje. Najbuj hudo to e tuó, ke njeá fiducjarje u je má tu našjem ofiće: infatis kle no zornadu, dan impjegat od našega kumuna e šu tu redacion od giornalića, ke e pisu ore čez Ceccherinića za mu artikul par taljan obarniti an mu a poslati tu Romu. Bogi mož, u kudá, ke Ceccherini re za namí! Te buj, ke te impjegat, ke no a judje iz Brda plačuvajo, u nje sarvijáj an u pusti pulitkanta, ke u njema nič skupnega z našjem populjam, zak' za jo rjes povjedati njesmo maj vidali 'dnegá Toškana, ke u pride tu naše vasi za kej dobra narditi, če e paršou e paršou za nas šfrutati tej, ke u Ceccherini od nas lovi vote za djelati potem sve interese an te od šjorje, ke u raprezentá.

NEME

VELIKA ŠKODA ZAVOJ NEURJA

Pretekli tjeđan, kar je divjala huda ura, so utarpljeli zlo dosti škode oku Nem, posebno u Dolenji Črneji an oku Subida. Touča, ki te je bó u nekaterih krajih kar desat centimetru na debelo, je potoukila razdovje an drugo sadje, ki u tjeđ dneh zdreleje. Ljudje so zavoj tega zlo žalostni, saj jim je že majska slana nardila dosti škode, sadá pa še touča. Sadje an vino so u tjeđ krajih glavni vir entrat an itako so ljetos paršli ob use. Če ne bojo pomagale pridne roke emigrantu, ki so u Švici, Belgiji, Franciji an drugje po svjetu, bo ljetosnja zima pouna mizerje.

TAVORJANA

DOKONČALI BOJO VODOVOD

Te dni je banka posodila našem kumunu za končat vodovod 13 milijonu lir. Do sedaj je kamun zapravu za tisto djelo že 78 milijonu lir, kar e velika usota, če pomislimo, de so u tjem času nardili še već drugih djel.

POROKA. Poročila se je učiteljica Vilma Donati z učiteljem Carlom Grattoni iz Čedada.

ČEDAD

Odv. Pietro Missio umrl

U starosti 59 ljet je umru advokat Pietro Missio, ki je biu zlo poznau u naši daželi, ker je biu već ljet kamunski sekretar u Tipani an Čedadu. Poročiu se je u Tipani z domačinko učiteljico Josipino Kos, ki mu je do zadnje ure stala ob strani. Družina dragega renkega izrekamo naše sožalje.

NOVA AUTOBUSNA LINIJA

Dne 2. septembra so postavili novo autobusno liniju, k bo djelovala enkrat na dan iz Podbonesca u Videm. Ta linija bo zelo koristna za naše ljudi, ker takuó bojo imjeli djeluci an študentje direktno zvezo z Vidmom. Vozi red tega autobusa je tale: odhod iz Podbonesca usak dan ob 6,55; iz Špetra ob 7,10; iz Čedada 7,25; prihod u Videm ob 7,50. Odhod iz Vidma ob 13,05.

BREZPOSELNOST. Avošta mjesca so ugotovil, de je bluó u Čedadu brez djela 900 djelaueu. Venépart tjeđ djelaueu so tisti, ki so prej djelali u fabrikah, ki so jih pretekla ljeta zaprili.

njesta mogla priti na pogreb njena dva sina, ki sta emigranta u Kanadi. Družini an žiahtí naj gredo naša sožalja!

TIPANA

AUTOBUSNA LINIJA VISKORŠA - NEME - VIDEM

Pretekli tjeđan ne začela voziti iz Nem korjera tu Viskoršo. Ta korjera na má tu Nemah kondicenco s to, ki na pride iz Vidma ob 19. uri. Tu Viskoršo na revá zvečar ob 20. uri, zjutra na re ob 6. uri an na pride tu Videm ob 8. uri.

Viskoršeni so zlo kontenti, ki ne se izpounila končno njih želja. Prej so muorli iti čakati korjero do Mosta na Ravnah an tuó, to se vje, te bo zlo težko.

Dobró to bi tjelo beti, ki no začnita

djelati cjesto Krnahta-Viskorša, itako na bi tjela korjera voziti še skuoz to vas, ki na njema majedne autobusne zveze. Rajši kot de bi nardili pot ore Zajavorom, to bo buj jušto, ke no nardita cjesto, ki na veži Krnahtu z Viskoršo. A kar to nje majednega, ki o se intereséj te itako. Poti no se djelajo ejtu, ki no ne koventajo.

SOVODNJE

OTROŠKI VRTEC U ČEPLATIŠĆIH

U Čeplatišćih so zgradil nov otroški vrtec an bo začel djelovati u tjeđ dneh. Rjes je, de je ta ustanova potrebna, de bojo matere buj brez skarbi djelale svoje djela doma an na polju, ker bojo imjele otroke na varnem, a še buojš bi bluó, če bi učil otročice u njih jeziku, ker takuó bi se već naučil an se počutil kot doma.

SV. LENART

Utana se partožuje

Kar so ljudje iz Utane zvjedli, de bojo u kratkem napejali telefon u nekatjere vasi špeterskega an podboneškega kamuna na državne stroške, so se zlo razburili, ker bi ga glih takuó ušafal tud u Utani. Kamunski može naj bi se zatuó intesal an poskarbjel, de bi ušafal telefon brez zapraviti denar, kakor so ga ušafal drugje. Če bojo spal, bomo nimar zadnji ali pa za nimar pozabljeni.

NOV GROB NA JUŠKI ZEMJI

Zvjedli smo žalostno novico, de je postu žrtu prometne nesreće u Charleroi (Belgija) Enzo Primožić iz Hrastovja. Mladi Primožić je djelu u Belgiji kot minator an ga je povozu njekšan auto, kar se je vraču z djela damu. Njegovo truplo so parpejali u domači kraj.

REZIJA

Ravenna v zlatu - Osojani v blatu

ni, in zato bodo taka dela upravljena. Ni pa denarja za napeljavo lući u Lišćeca, Učjo, Korita in kakor smo videli niti 428.000 lir za kanalizacijo u Osojanih.

OD KDAJ NOV ODBORNIK?

Občinski tajnik u Rezići g. Candotti Natalino zgleda, da je bil imenovan, a ne vemo kdaj in od koga, za občinskoga odbornika (assessore comunale). To smo opazili slučajno, ko smo čitali na oglasni deski na sedežu občine zapisnik občinskoga odbora (giunta comunale) št. 114 z dnem 23.8.1957. Iz tega zapisnika je namreč razvidno, da je občinski tajnik Candotti Natalino tudi občinski odbornik (assessore) naše občine.

Res je, da imajo občinski tajniki, posebno u naših krajih, tako autoriteto, da prekaša meje njihovih dožnosti, a je ravno tako res, da ne more biti občinski tajnik tudi občinski odbornik (assessore). Ne vemo kdo je izvolil Candottija za občinskoga odbornika in kdo mu je poveril to mesto, kakor je razvidno iz prepisa zapisnika občinskoga odbora št. 114, ki visi še danes na oglasni deski.

OSTAVKE OBČINSKEGA SVETNIKA

Zvedeli smo, da je občinski svetovalec Chinese Luigi iz Osojana podal ostavke. U Rezići, v svoji domači vasi ni mogel već živeti in tako je odšel u svet, kot nešteto drugih rezjanskih družin. Izseli se je u Toscano, prodal doma sve svoje premoženje in se zaposlil kot poljedelski delavec. Zelimo mu mnogo sreće.

IZ OBČINSKE SEJE

Meseca avgusta se je sestala občinski odbor, da je odobril stroške 104.000 lir za napeljavo javnih lući u vases Njiva in Sv. Jurij. Poleg tega so odobrili tudi sećnjo občinskoga gozda, za les, ki je potreben za dograditev mlekarne u Učji. Inženirju Vittoriju Orlandu iz Tolmeča, ki je

Tuó bi bla tud njihova pravica, ker oblasti imajo po ustaunem zakonu sveto doužnost nuditi jezikuinim manjšinam škole an vrtece u jeziku, ki ga govoriyo u hiši.

GRMEK

UMRLA JE NAJSTAREJŠA ŽENA

Dne 20. avošta so pokopali na pokopališću u Lesah najstarejšo ženo grmeškega kamuna 97 ljetno Guš Roža iz Lombaja. Nekatjeri pravijo, de je bla stara 101 ljet, ker je u anagrafskem uradu u Grmeku upisana njekšna Roža Guš, ki se je rodila 1856. ljeta. Pa naj bo takuó ali takuó, renka Roža iz Lombaja je ne, sla dosti ljet za sabo.

16. avošta pa je umrla mlada žena an brdká mati 45 ljetna Alojza Bukovac. Posebno je bluó žalostno za družino, ker

TRAGIČNA SMRT DVANAJSTLETNEGA DEČKA

Kar je šu z vespo iz Čeplatišć pruot Čedadu 22 ljetni Dino Martinić iz Vodopivca, mu je u Klenjah nenadoma presjeku pot s kolesom 12 ljetni Humbert Blazutić iz Klenja. Trčenje je bluó neizogibno an takuó sta padla obadva po tleh. Ljudje so jima sobit parskočil na pomuoć an ju pejali u čedadski špitau. Mlademu Blazutiću njeso mogli mjedihni nič pomagati an je že čez par ur po nesreći umru. Tud Martinić se je zlo poškoćoval, posebno po glavi. Zdravit se bo muoru mjesac dni, če ne nastopjo koimplikacije. Zelimo mu, de bi preca ozdravu.

Tisto djelo je posebno važno za vas Prosnid, ki je narbuj daleć an njema nobednih prometnih zvez.

Kakor smo povjedali, leži Prosnid u tipanskim kamunu an je zlo daleć od Tipane, kjer je sedež kamuna, povarh tega pa še cjesta ne vodi tja. Prosnijeni že dougo prosijo, de bi se ocedpili od Tipane an paršli pod Ahten. Ta želja bo sadá še buj upravljena, ker bo u Ahten vozila iz Prosnida korjera.

Zlo potrebno bi bluó tud, de bi nardili u Porčinju še zadnji del cjeste. Ta vas je precej velika in njema še cjeste, ki jo veže z dolino. Use pardjelke an tuó kar se ukup u dolini je trjeba prenašati na hrbtu an tuó djela življenje tjem ljudem še bolj težkuó. Troštamo se, de bo sadá na vrsti tud Porčinj.

UMRL JE ODORIK MADOTTO

V starosti 65 let je umrl u Čedadu, kjer je već let delal, naš občan Odorik Madotto. Ranjki je bil zelo poznau po vsej Rezjanski dolini in tudi izven nje. Ze v rani mladosti se je izseli u sosednjo Jugoslavijo, da si je tam služil vsakdanji kruh kot škarjebus. Sreća mu je bila naklonjena; s pridnimi rokami je prislužil toliko, da je odprl u Čedadu majhno delavnico, kjer je popravljau škarje in podobne predmete.

V svojem življenju je Madotto marsikaj pretrpel in doživl. Kakor vsi njegovi sovrstniki je hodil već let od hiše do hiše, da se je mogel preživljati. Kakor je večkrat sam rad pripovedoval se mu je še najboljše godilo u Jugoslaviji, ker je med tamkašnjimi ljudi našel najveć razumevanja. Smrt dragega pokojnika je zato vzbudila veliko obžalovanje tudi med Slovenci onkraj meje, ker je bil med njimi še prav posebno priljubljen.

AHTEN

POPRAVILI BOJO CJESTE

Povjedati muoramo, de je u zadnjih časih naš kamun naredu dosti djel an še jih ima u načrtu. U kratkem bojo začel djelat novo šulo u Ahtnu, ki bo koštala 19 milijonu lir. Za narditi šulo bo denar posodila »Cassa Depositi e Prestiti«. Še ljetos bojo popravili tud cjestno mrežo, ki veže Ahten preko vasi Mailna an Prosnid u tipanskim kamunu. Tisto djelo bo koštalo okuol 3.000.000 lir an bojo ustanovili djelauni center za dat djelo domaćim ljudem. Zgoraj povjedane cjeste bojo razširil an dobro popravili, de bo lahko po njih vozila korjera.

Obletnica pokola v Torlanu

RIHARD OREL:

Na 'segre' sv. Antona v Učej

Minilo je 13 let od tistega jutra dne 25. avgusta 1944, ki je bilo tako usodno za miroljubno in delovno prebivalstvo Torlana, naselja, ki leži v vzhodu v Karnohtsko dolino približno poldrug kilometra od Nem. Ime Torlan prav gotovo ne bo vpisano v italijansko zgodovino, ker vlada v Italiji običaj, da se skuša zakriti kriminalna dejanja fašizma. Baš zato pač hočemo mi obuditi spomin na tiste tako žalostne in strašne dni, da bi naše ljudstvo ne pozabilo tragičnega dogodka od 25. avgusta 1944, ki je tipičen primer fašističnega barbarstva, ki ga lahko postavimo na čelo seznama tolikih drugih strašnih zločinov, ki so jih fašisti povzročili na naši zemlji, kadar so najboljši sinovi našega naroda stopili med množico mučnikov, ko so prelili svojo kri za svobodo.

Dne 20. avgusta 1944 je prišla v Torlan s streljanjem in divjim vpitjem horda kozakov z vozmi in konji. Utaborili so se v vasi in povzročili zmešnjavo med prestrašenim prebivalstvom. Skoraj vsi moške in mladeniči so ob prvem alarmu zbežali v gore nad Karnohtsko dolino. Že po nekaj urah pa so se vrnili, ker kozaki niso pokazali sovražnega razpoloženja napram prebivalstvu, čeprav so se proti njemu vedli precej oholo.

Toda ljudstvo jim ni preveč zaupalo. Naslednji dan so prišli novi oddelki teh najemnikov v službi nacifašizma. Ti puščolovci in nacifašistični hlapi so za se začeli sumiti v prisotnost partizanov na bližnjih gorah. Partizani se sicer niso pokazali, toda stali so na preži in se pripravljali, da bi pregnali okupatorje. Bili so to partizani slavnega IX. Korpusa, ki je že leto dni čuval osvobojeno ozemlje Zapadne Beneške Slovenije.

Naslednji dan so z obronkov bližnjih hribov v resnici nenadoma začeli streljati proti prednjim sovražnim postojankam. Peščica partizanov, neznanost število ljudi, ki so bili pripravljeni na vse, je napravila na sovražnika vtis, kot da v gorah kar mrgoli borcev. Po prvem preseženju so nacifašistični sateliti besno odgovorili in vse njihove strojnice so zagregljale. Dve uri je trajala zelo ostra borba. Karovane so pobegnile, zadnja sovrainkova strojnica je umolknila. Kmalu potem so ljudje prilezli iz svojih hiš in oprezovali za kozaki v grobni tišini, ki je nastala po bojnem hrumu. V tej tišini je sovražnik zapustil bojišče in se umaknil, da bi se pridružil glavnini, ki je ostala v Nemah. Tako so partizani poglani v beg preko 200 sovražnikov.

Naslednji dan so partizani pozvali prebivalstvo, naj izprazni vas. Morda so nameravali napasti Neme, ali pa so morda predvidevali množični napad od strani kozakov. Večina prebivalstva je sledila pozivu in se umaknila v gore, kjer so jih gostoljubno sprejeli slovenski prebivalci v Karnohtski dolini. V Torlanu je ostalo samo malo družin in prav te so postale žrtev nacifašistične krvoločnosti.

Dva dni pozneje in sicer točno ob sedmi uri dne 25. avgusta je prišla v vas in se ustavila pri prvih hišah kolona nemških oklopnih vozov. Naloga te kolone je bila izvesti kazensko akcijo, s katero naj bi prisilili partizane, da odnehajo od borbe. Določeno je bilo, da naj bodo žrtve 40 ljudi, ki so jih polovili brez ozira na kakršno koli krivdo. Nekaj družin z ženami in otroki so nagnali v nek hlev, vsega skupaj 30 oseb. Manjkalo je še deset ljudi, ki so jih polovili po cestah ali iztrgali iz druhih hiš, ter privlekli na kraj določen za mučenje.

Ko je bilo doseženo določeno število, se je začel pokol. Najprej so spustili iz hleva moze enega za drugim in jih pobili s samokresom. To sta opravljala dva krvnika, en Italijan in en Nемеc, ki sta stala na vratih. Eden je streljal, drugi mu je podajal naboje. Ko so ostali v hlevu samo ženske in otroci, so vrgli nanje slamo, jo polili z bencinom in vse skupaj

zapalili. Pokol se je zaključil s strojniskim rafalom.

Število žrtev znaša 34, ker se je nekaterim posrečilo pobegniti, in se skriti. Celotne družine od očeta do najmlajšega otroka so bile popolnoma uničene, žene in dekleta, 70 letni starci in majhni otroci so omahnili pod svincem najbolj barskega sovražnika, ali pa so zgoreli živi. Na njihova razmesarjena trupla so se zrušile razvaline požganih hiš, ki še danes molijo proti nebu ostanke svojih zidov ter zahtevajo pravico za toliko po nedolžnem prelite krvi.

Pri spominu na teh 34 nedolžnih žrtev v Torlanu nad katerimi so se znesli združeni italijanski in nemški fašisti, moramo še enkrat poudariti kako vse bolj tragičen je bil ta pokol v resnici, kakor pa ga sedaj lahko opišemo. Na vsak način ga lahko smatramo kot enega najstrašnejših pokolov, ki ga je povzročilo fašistično barbarstvo.

O prvih Rezijanih v zgodovinskih dokumentih

Rezijani so se naselili kot ostali Slovenci v svoji sedanji domovini v 6. stoletju.

V zgodovinskih dokumentih beremo o prvih Rezijanih že v 12. stoletju. Rezija je spadala takrat pod znamenito opatijo Moženca (Moggio).

V dokumentu iz leta 1242 je imenovan prvi Rezijan mojster Volrico.

Drugi Rezijani so imenovani v dokumentu iz leta 1274.

V drugi polovici 13. stoletja je navedena cela vrsta kolonov Moženke opatiije v Reziji. Vsi ti koloni imajo lepa staroslovenska imena: Gorjanin, Černigoj, Bilina, Mina, Cuz, Golob, Vekoslav iz Stolbice, Svetin, Stojan, Ivan, Svenz iz Osojan, Doblgoj iz Njivice, Hanigoj in razni drugi.

Dne 6. junija 1329 je kardinal Bertrand podelil dosmrtni vikariat moženskega samostana nekemu Francu iz Rezije.

V dokumentu z dne 3. julija 1329 se med pričami za neko investituro omenja Jakob, dekan v Reziji.

Sedem let kasneje se v dveh dokumentih iz septembra 1336 omenjajo podložniki, ki prisegajo zvestobo in pomoč opatu in moženskemu samostanu. Med njimi so: Jakob, dekan Rezije, Henrik iz Stolbice, Johannes iz Osojan, Mihael iz Njivice.

Dne 11. avgusta 1341 je dobil Štefan iz Njivice stavbo s travniki v Popolnuku. V dokumentu z dne 1. julija 1361 omenjajo Franca, cesarskega notarja iz Rezije. Dne 28. februarja 1450 je benečanski dož Francesco Foscari v svojem pismu na namestnika »Patrie del Friuli« oprostil Rezijo od vsake angerije. Vrste se nato številni dokumenti iz 14. in 15. stoletja,

ki omenjajo posamezne Rezijane ali pa celo Rezijo.

Kaj nam povedo ti 500, 600 in 700 let stari dokumenti o naših prednikih v Reziji? Prvo, da so bili Slovenci s starimi slovenskimi imeni. Drugo, da so bili stari Rezijani že takrat sposobni in inteligentni ljudje, ki so šli iz svoje doline v bližnji svet in zavzeli najvišje položaje med takratno cerkveno in civilno gospodo srednjeveških fevdalnih oblasti.

Minula bodo stoletja in dokumenti iz Rezije ter pokrajini, ki so okoli Rezijanske doline, iz Furlanije, sosednje Koroške, Slovenije in drugih dežel bodo spet pričali, kako so naši ljudje iz Rezije tudi v sedanjih časih zavzemali visoka mesta na gospodarskem in kulturnem polju. In še eno bodo brali zgodovinarji o našem času: kako niso Rezijani nikdar pozabili na svojo domovino, kako so se zmeraj vračali iz raznih strani domov na obiske, v svoje rojstne rezijanske vasi.

Skozi 700 let že govore zgodovinski dokumenti o slovenskih gospodarjih Rezijanske doline. Pripricani smo, da bodo tako pisali tudi v prihodnjih stoletjih, saj se v Reziji ni nič spremenilo. Pri nas so sicer gostje italijanski in furlanski duhovniki, karabinjerji, financi in učitelji. Toda ti pridejo in spet gredo, mi, domačini, ki govorimo svojo slovensko rezijansko kot pred 700 leti, pa ostanemo. Nekdaj so se imenovali stari Rezijani Stojani, Ivani, Vekoslavi, sedaj pa imamo nekateri izmed nas italijanske priimke, ki so nam jih dale oblasti šele v 16. in 17. stoletju. Sedaj se kličejo Di Lenardo, Clemente, Zuzi in Lettig, toda kri je ostala ista, jezik isti in ljubezen do rezijanske in Rezije ista. In tako bo tudi ostalo!

Narodnoosvobodilna vojna v Beneški Sloveniji

Partizani so na vsem pohodu po Beneški Sloveniji uporabljali svojo staro taktično elastične borbe. Napadali so izenačda in se hitro umikali, ko je pritrsnila močnejša vojaška sila. Pričakali so napade italijanskih fašističnih čet, vzdržali nekaj časa v borbi in se nato umikali, ki je fašistično poveljstvo metalo nove sile v borbo. Ni pač bilo mogoče voditi drugačne taktike. Saj je bilo italijanskih vojakov fašistov in karabinjerjev nekaj nad 20.000, partizanov pa vseh skupaj z Gradnikovo brigado, ki se je borila na Miji in Stolu, komaj 500, tako da je prišlo na enega slabo oboroženega partizana 400 najboljše opremljenih fašističnih vojakov. Redke so bile pri partizanih strojnice (mitraljeze), fašistični vojaki so pa imeli topove, minomete, motorna prevozna sredstva in letala, kolikor so hoteli. Dvajset dni se je podilo vseh teh 20.000 fašističnih vojakov za partizani, ne da bi bili dosegli niti najmanjši uspeh. Pohod Gregoričeve brigade se je končal maja, toda vsa koncentrirana fašistična sila se je ves mesec junij in julij prelivala do Beneški Sloveniji ter pritrskala in preganjala prebivalstvo. En bataljon Gregoričeve brigade, razdeljen v majhne čete,

je po isti poti, po kateri je prišla vsa brigada, drzno prebijal fašistične zasede in obročje in se umaknil preko Soče. Italijanski fašistični odredi so streljali na mesta, kjer so v svoji domišljiji videli partizane. Partizanom je to razkošno razsipanje municije po fašistih kar prav prišlo, ker so zmeraj točno vedeli, kje čakajo fašistični oddelki. Tako je 28. V. prikorakala majhna četa partizanov iz Ofijana v najhujšem dežju pod most pri Lipi, komaj 100 metrov daleč od vojaške postojanke, prebredla naraslo Nadižo, mečem ko so fašisti kar na slepo sipali svoj jekleni dež v temo. Drugi dan so iz gozda nad Perovico gledali 300 metrov pod seboj italijanske zasede na cesti, mrgolenje avtobliind in gozd vojaških sotorov. Da bi mala četica napadla vse te tisoče, ni bilo niti misliti. Tudi ognja ni smela zakuriti. V poznem mraku so se pomaknili partizani v vasico Mečano, kjer so jih vsačani nastili, napojili in jim posušili mokro obleko. Ni bilo izdajalca med njimi.

Edino v svetelnartski dolini na gričih pod vasjo Srednje je bil primer izdajstva. Neko mlado nedoraslo dekle je izdalo četico 13 partizanov. Fašisti so jih obkolili od vseh strani, toda partizani se niso

vdali in se borili do zadnjega moža. Padle partizane so zasuli z zemljo kar v neki grapi. Tamkajšnji župnik jih je hotel pokopati na pokopališču v Svetem Lenartu, toda fašisti niso tega dopustili. Zato je blagoslovil padle junake kar v njihovem začasnem grobu, in še zato so ga fašisti zmerjali z izdajalcem.

Fašistične sile so iz strahu še kar naprej divjale po Beneški Sloveniji. Sredi junija sta se dve taki hrabri fašistični četi srečali na Miji in streljali druga na drugo misleč, da so partizani. Partizanom sta pa bila gozd in gora drugi dom ter so se zato mirno sprehajali po Miji, preganjali gozdno fašistično milico in se pripravljali na nove pohode. Čas je zorel, fašizmu se je bližal konec.

Partizanska republika. — V Sloveniji je partizanska vojska razorožila italijansko fašistično armado, prišla do moderne orožja in z novimi številnimi brigadami osvobodila velik del slovenskega ozemlja. V Slovenskem Primorju je vstalo vse ljudstvo kot en mož in osvobodilo vso deželo razen Trsta in Gorice ter železniških prog, ki so jih zasedli z vso naglico nemške čete in ostanki fašističnih oddelkov.

Iz bližnjih gorških Brd, s Kobariškega in Tolmnskega so partizanske edince zanetile tleči duh upora po vsej Beneški Sloveniji. Nemci so sicer zasedli 14. IX. 1943. Čedad, toda beneški Slovenci niso držali križem rok. Vzburili so se v njih

stari sovražni spomini na nemško Avstrijo, na leto 1866, ko so odklonili avstrijsko cesarstvo. Niso marali Avstrijev in še manj Nemcev - Prajzov. Beneški Slovenci imenujejo Nemce Prajze. Stari izurjeni slovenski partizani so pa še vedno pihali na žerjavico upora po vsej Beneški Sloveniji.

Kar čez noč je po cerkvah Beneške Slovenije zadonelo petje, ki so ga bili fašisti prepovedali leta 1933.

Slovenci so po vseh dolinah Beneške Slovenije vstali, zagrabili za puške, izgnali in razorožili zadnje ostanke fašistične vojske. Povsod so odstavili podeštate in občinske sekretarje in ustanovili svojo oblast. Le v večjih krajih, kjer so bile nemške postojanke, da čuvajo prometne zveze, je ostalo še nekaj fašističnih podeštator.

V soški dolini in na Goriškem so Nemci po padcu fašizma začeli ofenzivo že 24. septembra, niso pa imeli še dovolj moči, da bi udarili tudi po Beneški Sloveniji. Beneška Slovenija je zato ostala skupaj s Kobariško svobodna republika do nemške ofenzive, ki so jo sprožili Nemci 23. oktobra proti Kobariču, ga zavzeli 31. oktobra in začeli nato pritiskati tudi na Beneško Slovenijo ter jo vso pretresli, prehajkali in oropali. Kamor so pridrevli, povsod so ropali, požigali in morili.

Augustin Čedermac - Kaliž. — Posebno junaštvo je pokazal v dnevih po zlomu

Nadaljeval sem pot in kmalu prišel do cerkvice. Vstopil sem in opazil da je bila prazna; v njej je vladala tišina, samo v zakristiji sem slišal neko stopicanje. Stopil sem tja in pogledal ter videl, da je bila tam cerkavnica, ki je pospravljala. Nagovoril sem jo po slovensko, pomešano s kakšno njhovo besedo. Odgovorila mi je zelo prijazno in razumljivo. Vprašal sem jo če pojejo v cerkvi kaj po rezijansko, ker sem po izkušnjah vedel, da imajo v Reziji ponekod še ohranjeno kakšno pesem ali molitev v njihovem narečju. Povedala mi je, da so v velikem tednu pri križevem potu v cerkvi, ko prihajajo od ene postaje do druge, po dokončani molitvi pri prejšnji, primerno kratko pesnico, z naslednjim besedilom: »Svete (zadnji e se sicer izgovarja na poseben način in je nekako zamolkel toda ni oe, ampak takšen e, ki se na primer sliši v nekaterih vaseh bližnje goriške okoliče kot na primer v Solkanu ali Kromberku, kjer izgovarjajo besedo kam, kem, pri čemer je ta em nekaj polglasnik) mate vi prosete, tou naše sarce vi zaprite, te plao od Jezuš Kristušaa. To naj bi pomenilo: »Sveta mati izprosite, da bodo Jezusove rane (plao ali pne = plagne po ital.) vtisnjene v naša srca.« Vprašal sem nato po napevu in ona mi je takoj zapela pesem na besedilu te kitice, ki sem ga takoj zapisal in kmalu potem preizkusil tudi na harmoniju, ki je bil tam pri rokah. Bila je vesela, ko je slišala na harmoniju znano melodijo.

Rekla je dalje, da so tako pele, kadar so same opravljale to pobožnost, dokler niso imeli duhovnika. Sedaj pa je sam to opravil. Priporočil sem ji, naj obvesti prihodnje leto o tej navadi, da bodo pele v svojem narečju kot doslej. V razgovoru o posvetnih pesmih mi je povedala, da imajo še nekatere, in sicer take, ki jih pojejo na planinah na paši. Tako mi je pripovedovala neko besedilo, ki pa ga ni bilo spraviti v razumljivo celoto, ker je bilo natrpano s pleonazmi in nerazumljivimi besedami in tujkami. Skušal sem razvoljati s slovenskim duhovnikom, ki je bil dalj časa v Reziji in ki pozna njihovo narečje, pa tudi on ni mogel priti do jasnega zaključka.

Zato sem se sedaj celotnemu besedilu te pesmi odrekal, da bi se seznanil s njim ob drugi priložnosti in ga preveril. Navedem pa vseeno prvi dve vrstici, ki sta bili najbolj razumljivi: »Hoera ta Kalavo (gora Kal, ki je tudi nad vasjo) koji čas (koliko krat) na (ona) e ma utrudila.« Dalje hoče reči, da pojde vzlic temu še nanjo ker ima pri tem vedno veselje iti gor: »Tou travo, no tou ružice.«

Da se je nagnil in po povratku v vas sem še počakal na avtobus, ki me je odpeljal do izhodišča izleta na Njivico.

Konec.

fašizma domačin Kaliž, po priimku Augustin Čedermac iz Ščigle. 16. septembra je oblekel novo uniformo in oborožen samo s puško stopil pred poveljnika italijanske fašistične posadke na Stupici in mu ukazal, naj se pobe. Ker je le ta odgovoril, da čaka »navodil od zgoraj«, se je Kaliž vrnil s petimi oboroženimi domačini in mu dal »navodil od spodaj«, iz ljudstva. Vojaki so položili orožje in odšli s svojim častnikom proti Čedadu k Nemcem.

Kaliž ni miroval na svojih lavorikah in je že 17. septembra razorožil karabinjersko postajo v Svetem Lenartu. Drugi so ga posnemali in povsod so vstajali novi Kaliži.

Nemcem se spočetka še sanjalo ni, kaj se dogaja v Nadiški dolini in so mislili, da je prebivalstvo še zmeraj lepo pokorno. Poslali so po dolini kamion z oboroženimi vojaki. Slovenski partizani so pustili kamion mirno do Stupice in ga tam zajeli.

Da bi laže branili osvobojeno ozemlje, so partizani razstrelili mostove na njenih mejah. Zrušili so most čez Nadižo pri Sv. Kvirinu, brnaški most in most pri Lipi. Pritrgali so tudi vodovod Pojane, tako da je Čedad ostal brez vode.

Kako dozore zeleni paradižniki

Ceprav je paradižnik doma v južnih krajih, ga pri nas precej gojijo. Pri nas daje dober pridelek le v gotovih letih. Poznejše saditve in nastavljeni sadovi mnogokrat v jeseni ne dozori.

Vsi vemo, da se mora paradižnik, ki v jeseni ni dozorel, pred nastopom nočnih mrazov odtrgati in pustiti, da dozori v gorki sobi, kuhinji ali na soncu.

Manj znan bo najbrž naslednji način, ki je ponekod sicer že v navadi, predvsem pri vrtnarjih. Paradižnikove rastline izpulimo z vsemi še nedozorelimi plodovi vred in obesimo s korenino navzgor v kakem zračnem in toplim prostoru. Posamezni grmiči se ne smejo dotikati drug drugega. Na ta način dozorevajo polagoma vsi paradižniki drug za drugim. Tako dozoreli paradižniki so pa mnogo slabši kot pa tisti, ki jih potrgane pustimo dozoreti na prostem.

Tudi še drugačnega načina se lahko poslužujemo: večje nezrele paradižnike potrgamo in zavijemo v volneno blago, papir ali podobno in jih postavimo z ovojem vred na sončno okno. V kratkem času paradižniki, ki so bili še zeleni, dozore. Čeprav se malokdaj dogaja, da bi kak sad začel gniti, je vendar priporočljivo, da se sadovi večkrat pregledajo. Tudi tu se ne smejo paradižniki dotikati drug drugega. Kdor ima mnogo zelenih paradižnikov, naj jih položi — v ovojih — na primerne predele. Praktično je tudi, če položimo zelene paradižnike v plasteh med oblovinu ali žagovino v zaboje, kjer zelo lepo pozori. Na tak način se priporoča tudi prevažanje paradižnikov.

Pri vseh teh načinih moramo gledati, da bomo delo opravili le v suhem, sončnem vremenu, ker potem paradižniki pri dozorevanju ne gnijejo.

Kako po rasti in plodovih ugotovimo če je sadno drevje lačno

Pomanjkanje hranilnih snovi, ki se najprej pokaže na listju, povzročajo še druge pojave, predvsem so ti pojavi vidni na mladikah in plodovih.

Ce primanjkuje dušika, sadno drevje slabo raste. Novi poganjki so kratki, tanki, trdi in krhki, rdečkasto ali pa rjavkasto bleščeči. Če pri starejšem sadnem drevju dušika zelo primanjkuje, rast popolnoma preneha ali pa se razvija zelo kratke in ves zgrbačen les s slabo razvitimi brsti.

Pomanjkanje dušika povzroča močno junijsko trebljenje plodov in odpadanje pred dozorevanjem. Zaradi tega tako drevje slabo rodi, pa čeprav redno in bogato cvete. Preostali plodovi ostanejo drobnji, bolj zgodaj dozorevajo, so močno barvani, čvrsti in trpežni.

Tudi pri pomanjkanju fosforja razvija sadno drevje tanke, kratke in slabo razvite poganjke z razpokano skorjo, ki v obliki lusk odpada. Plodovi so slabo trpežni, naglo zorijo, ostanejo drobnji, z mehkim kislim in neokusnim mesom.

Sušenje v vrhu drevesa ali pa odmiranje vrhnjih mladik je znamenje, da primanjkuje apna.

Ce primanjkuje kalija, se razvijajo slabe in tanke mladike s kratkimi medčlen-

Kaj bomo delali tale mesec

NA POLJU se pričinja kopanje krompirja. Odberite semenskega in ga shranite posebej. S korige odstranite rumenkaste bele bule, v katerih je snetljaj, da vam ne bo uničeval pridelka še prihodnje leto. Bul ne smete pustiti na tleh, marveč jih morate sežgati. Najboljše je, če koruzo, ki jo je napadla snet, izrujete in požgete. Ne trgajte listja krmske pese prezgodaj, ker se bo potem lahko zdebelila. Začnite pripravljati zemljo za jesensko setev. Globoko zorana njiva je prvi pogoj za uspešno rast posevkov. Sete le prav zdravo, dobro kaljivo, debelo, težko in zrelo zrnje.

NA TRAVNIKU kosite še zadnjo otavo. Kjer je živina morala biti vse poletje v hlevu, jo pustite na pašo vsaj zdaj, po košeni otavi. Začnite z jesenskim gnojenjem travnikov. Tudi na brananje ne smete pozabiti.

V SADOVNJAKU dozoreva sadje. Zrelo sadje ima izrazitejšo barvo in peclji se lahko ločijo od rodni nastavkov.

Ker se jesensko sadje ne drži, ga čimprej prodajte. Ne pozabite sproti pobirati črvice in odpadlo sadje. Zimske sadje naj ostane na drevju do prihodnjega meseca,

da popolnoma dozori. Prezgodaj obrano sadje vene in se slabo drži.

Odstranite propadajoče sadno drevje, ki dela samo napotje in širi škodljivce in bolezn. Pripravite zemljo za sajenje v oktobru. Priskrbite si že sedaj mlado sadno drevje in koplite jame za sajenje.

Preglejte in očistite police in zaboje, pobelite in žveplajte sadne shrambe, da bodo ob pravem času pripravljene za shrambo zimskega sadja.

V KLETI morate umiti in razkužiti čebre, sode, grozdni mlin in stiskalnice. Ko je klet dobro posnažena, jo morate še

zažveplati, potem jo zračite ob toplih urah. Posebno na snago sodov morate paziti. Od čepov se ne sme cediti vino, ker se na zraku spreminja v kis. Ne ovijajte čepov s cunjami, ki so leglo očetnih glivic. Po trgatvi morate s sladkorim merilcem ugotoviti, koliko sladkorja ima mošt. Pomnožite odstotek sladkorja z 0,6, pa dobite odstotek alkohola, ki ga bo imelo vino, ko bo mošt prevrel. Preden vlijete mošt ali vino v sod, se prepričajte, če je čist in zdrav.

V HLEVU zdaj belite in razkužujte. Krmite živino, zlasti brejo, s hrano, ki ne napenja. Prašičem začnite namesto zelene hrane dajati vedno več močnih krmil, da se bodo lepo odebili.

ZA NAŠE GOSPODINJE

Kadar kupujete blago morate vedeti....

Tekstilna industrija uporablja že tako množico naravnih in umetnih vlaken, da se je kupcu težko znajti med njimi. Z oplemenitenjem pridobijo tudi iz manj vrednih vlaken po zunanem videzu zelo lepo blago, ki pa seveda nima vseh tistih dobrih lastnosti in kakovosti, kot blago iz boljših vlaken. Zato bo dobro, da vemo nekatere osnovne lastnosti blaga, preden se odpravimo kupovat.

Pri kupovanju moramo upoštevati površino blaga, lesk, gostoto, dolžino vlaken in obliko. Volna in bombažna flanela sta kosmati, bombaž, lan in viskozno predivo hrapavo, prirodna svila, rejon, najlon in perlon pa gladki.

Viskozna in acetatna svila, najlon ter perlon se leskečejo, medtem ko imajo prava svila, mercerizirani bombaž in matirane umetne svile moten lesk. Brez leska sta bombaž in lan.

Pri gosti tkanem blagu proti svetlobi ni videti večjih luknjic med nitmi, kot je to primer pri redko tkanem. Obenem opazujemo pri ocenjevanju tudi debelino in enakomernost niti ter tkanja in pletenja.

Za opazovanje dolžine vlaken izvlečemo vsaj po eno nitko iz osnovne in votka (po dolžini in širini blaga). Biti mora okoli 15 cm dolga. Odvijamo jo tako dolgo, da se dajo posamezna vlakna izvleči, ne da bi se pretregala. Razlikovali bomo

seboj prepletajo, vendar je običajno možno s primerjavo večjega števila listov ugotoviti, katerih snovi primanjkuje. V bolj zamotanih primerih je mogoče zanesljivo ugotoviti znake samo s kemičnimi analizami listja, mladik in plodov.

dolga vlakna (10 cm in več) pri volni in lanu ter krajša pri bombažu in trgani volni. Obenem bomo videli, ali so vlakna kodrava (pri volni) ali gladka.

Blago lahko preizkusimo tudi s prsti. Tako lahko ugotovimo, ali je mehko (to so tkanine iz volne, viskozne predive ter iz mešanice obeh), gladko — vse vrste svile — hrapavo — lan in bombaž.

Ce pritisnemo blago k ustnicam, lahko ocenimo občutek topline. Volna, prava svila in delno sintetična vlakna dajejo bolj topel občutek kot bombaž, viskozna vlakna ali lan, ki so hladni.

Ce blago stisnemo krepko v pest, lahko ugotovimo, kako se mečka. Volna, prirodna svila, najlon in perlon se le malo zmečkajo. Gube se v kratkem poravnajo. Pri ostali, bombažu, viskozne predive ali lanu gube ostanejo, če niso ta blaga posebej impregnirana proti mečkanju.

Najboljše rezultate pa daje preizkušanje z ognjem. Bombaž, viskozno predivo ter rejon zagorijo s plamenčkom, ki hitro teče po niti. Ostane le zelo malo pepela sivkaste barve, ki rad odpade. Pri gorenju zadisi po sežganem papirju.

Zivalska vlakna se pri previdnem približanju plamena najprej zvijejo, potem pa zagorijo. Ce jih umaknemo od plamena, kmalu ugasnejo. Pri gorenju nastane duh po sežganih laseh in kepica črnega pepela, ki ga med prsti lahko zdrobimo v prah.

Acetatna svila se spremeni v bližini plamena v temno in steklasto ter trdo kopico, v plamenu pa zgori.

Sintetična vlakna (najlon, perlon in re-

Kje je največ vitamina C.

Vitamin je v zelenjavi rumene in zelene barve. Mnogo ga je tudi v kravjem mleku. Človeško telo ga potrebuje dnevno 1 miligram za vsak kilogram teže. Pomanjkanje tega vitamina povzroča skorbut, od katerega obole tako otroci kakor tudi odrasli.

Da dobavimo našemu telesu zadostne količine tega vitamina, jemo mnogo zelenjave, kjer je vitaminov največ. Vzemimo vitamin C. Tega je največ v zelenih delih rastlin, najmanj pa v korenini. V gobah ni vitamina C. Ta je namreč v tesni zvezi z listnim zelenilom-klorofilom. Vitamin C tudi ni v semenih raznih rastlin.

Smatramo lahko, da 100 gramov zelenjave vsebuje 50 miligramov vitamina C, kar skoraj krije dnevno potrebo odraslega človeka po tem vitaminu. Kot že rečeno, je količina pri zelenih delih — listih in steblih — večja kot pri belih. Zato ne zametujte zelenih listov solate, ker je v njih mnogo več vitaminov kot v beli glavici.

Žvinoreja

Znaki, da ima krava zavito maternico

Krava se je pripravljala na telitev. Izpuščala je po malem blato in vodo, se nemirno prestopala, stezala, legala in vstajala približno pol ure, nakar se je umirila. V naslednjih urah se je to ponavljalo, nato en dan in dve noči ni kazala nobenih znakov telitve. Spet je začela točiti s parklji, divje otepati z repom, zadnje noge je rinila k prvim, da se je hrbet visoko usločil navzven. Ko se je umirila, je začela jesti. Drugi dan je bilo že na prvi pogled opazno, da se krava v zakolju stiska. Spet je dobila popadke, plod je z vsi silo butal v spodnji del života, da se je iz seskov večkrat podedilo mleko. Umirila se je, začela žalostno mukati, kot bi hotela poklicati na pomoč. Ko je dospel veterinar, je ugotovil, da je maternica močno zavita. Brez veterinarske pomoči ne bi teletila, temveč poginila. Zdad sta oba, krava in tele, zdrava. Zato naj vsak, ki bi opazil podobne znake, takoj pokliče veterinarja; bolje je, da ta ugotovi, ali bo telitev normalna, kakor da bi bila pomoč prepozna.

Uničujte praprot

Praprot je zelo škodljiva rastlina tako na travnikih in v gozdu, kakor tudi v živinoreji.

Najcenejšim potom jo uničite takrat, ko so stebila 30 do 40 cm dolga, listi pa še razviti. Sicer bodo stebila odganjala še drugič, tretjič in morda tudi četrtič, a bodo vedno bolj slaba. Ce jo boste sproti uničevali, bo praprot kmalu uničena.

(jon) se blizu ognja talijo v svetlo kroglico, v ognju pa zgorejo teže kot acetatna svila. Vročna kroglica se da razvleči spet v nitko.

Odgovorni urednik: Tedoldi Vojmt
Tiska: Tiskarna L. Lucchesi - Gorica

Nemci so se oholo pripeljali s kamionom, nazaj so jo tolkli ponižno peš po koruznih poljih proti Čedadu, seveda le oni, ki so še ostali živi.

Drugi dan so Nemci ponovili napad le bolj od daleč in streljali s topiči.

23. septembra so Nemci organizirali napad v večjem stilu in pridrveli iz Čedada na uporne beneške Slovence v več kamionih in oklopnih avtomobilih. Toda partizani niso spali. Vžgali so jo nanje z vso silo. Sedemnajstletni partizan iz Mršina je skočil na kamion in ustrelil nemškega mitraljezca. Junaški Kalž je skočil na oklopni voz in vrgel bombo na šoferja. Nemci so jo morali zopet odkuriti z mrtvimi in ranjenimi.

Nemce so odbijali na vsem ozemlju Beneške Slovenije in ne samo v Nadiški dolini. Slovenski partizani so spustili nemški avtotreno mimo Sv. Kvirina in ga zajeli šele v Tarčetu, polnega živeža, obleke in orožja.

6. oktobra 1943. — zgodovinska zmaga beneških Slovencev. — Največji vojni uspeh so dosegli beneški Slovenci 6. oktobra 1943., ko so pokazali ne le izredno hladnokrvnost in junaštvo, temveč tudi pravo taktiko v gverili in partizanskemu načinu bojevanja. Nemci so prodirli z veliko silo iz Čedada do Špetra. Poskušali so tudi vdreti v svetlenarsko dolino. Napadli so partizane pri Dole — j Mersi. Nemške čete so streljale s topovi in sipale ogenj na partizane iz strojnice in brzo-

strelk. Poleg tega so slovenskim beneškim partizanom v Nadiški dolini vpadle v hrbet še znatne nemške sile, 1000 mož po številu, ki so prodrle do Landarja čez Vrh in Kragujevco. Toda Nemci niso računali z borbenim razpoloženjem celotnega slovenskega prebivalstva Beneške Slovenije. Vsi prebivalci so postali partizani, zgrabili za orožje, zasedli okoli močne nemške skupine pozicije na bregovih, robovih gozdov in jarkih. Nemci so bili prisiljeni pod okrožajočim ognjem slovenskih beneških partizanov zabarokadirati se med landarskimi hišami. Skušali so iziliti svoj bes nad starčki, ženami in otroki v Landarju. Postavili so jih ob zid, da bi jih postrelili. Partizanski obroč se je zmeraj bolj ožil, njihov ogenj je pušk in strojnje ni dal Nemcem, da se ganejo. Domači duhovnik je dokazal nemškemu komandantu nedolžnost talcev, ki so jih hoteli postreliti. Nemci so uvideli, da ne odnese nihče izmed njih žive glave, če se umažejo s krvjo nedolžnih žrtev. Medtem so prišla v naglici v Špeter nemška artilerijska pojačanja in so bruhala granate nad landarsko okolico. Pod zaščito topniškega ognja se je glavina nemške sile umaknila s težkimi žrtvami proti Špetru in Čedadu. Tudi na ostalih odsekih te nemške ofenzive proti beneškim Slovencev so bili nemški napadi povsod zastavljeni, odbiti in vrženi nazaj. Nemci so izgubili ta dan nad 200 mrtvih in imeli več sto ranjenih. Slovenski beneški par-

tizani skoraj niso imeli izgub, ker so si bili izbrali krasne pozicije, kjer jim Nemci niso mogli do živga ne z napadi in tudi ne z artilerijskim ognjem. V strašni borbi se je vnelo nekaj hiš.

6. oktobra 1943. je slovensko ljudstvo Beneške Slovenije izpričalo, kaj zmoro složen napad, prežet z željo po svobodi proti nadmočnemu, moderno oboroženemu tlačitelju.

6. oktobra so beneški Slovenci sami od sebe po zgledu slovenskih partizanov v soški dolini brez sileherne pomoči od italijanskih partizanov dokazali, kako znajo braniti svojo svobodo in človečanske pravice proti zverinstvu fašizma in vsarkršnemu narodnemu tlačanju. Branili so v prvi svetovni vojni kot najboljši vojak italijanske vojske Italijo in želi za to samo nevaležnost in krivice. 6. oktober je zgodovinski dan beneških Slovencev, svarilo in poklic vsem, ki bi hoteli to ljudstvo uničiti z raznarodovanjem in zapostavljanjem.

Nemško poveljstvo je moralo priznati, da so jih beneški Slovenci poštono potolkli. Novih ofenzivnih sunkov proti njim se niso upali izvršiti. Kar cel teden so si Nemci lizali težke rane. Iz drugih sektorjev so morali poklicati na pomoč letastvo, da se nad Beneško Slovenijo znesjo vsaj iz zraka. Začeli so bombardirati vasi. 13. oktobra so metali bombe na Log in Podvršč v Nadiški dolini, 14. oktobra

na Podsrednje in Zamir. Ljudstvo se je zateklo med skalovje in tako ni bilo večjih žrtev. Ranjeni sta bili pri obeh bombnih napadih dve mlajši ženski in ubiti dve stariki, ki nista mogli zbežati iz vasi. 15. oktobra so Nemci bombardirali vasi na Kobarškem.

Skupna borba Slovencev v soški dolini in Beneški Sloveniji. — Nemci so po dolgem pripraviljanju zbrali vse razpoložljive sile na Koroškem, v Sloveniji in Julijsko Krajini, da bi z desetkratno premočjo stri in preplavili svobodno ozemlje Kobarškega in Beneške Slovenije. Glavne sunke so namerili proti Kobarškemu iz Bovca, Tolmina in iz Režije po Učji ter preko Stola. Poskušali so 26. oktobra vdreti pri vratih Beneške Slovenije, pri Sv. Kvirinu, pa so jih beneški Slovenci gladko pognali nazaj. Od 26. do 31. oktobra je divjala silovita nemška ofenziva proti Kobaridu. Šele po petih dnevih krvavih bojev so Nemci zavzeli Kobarid. Toda z zavzetjem Kobarida se borbe še niso končale, ker so se partizani borili dalje po obširnih pobočjih Matajurja. Slovenska partizanska brigada Matajur ni mogla po padcu Kobarida več braniti središča nadiške doline in se je umaknila više v gore, da bi tam gori ovirala nemško ofenzivo. Šele 9. novembra 1943. se je nemškimi četam posrečilo, da so vdrli v partizansko republiko Beneške Slovenije in se razili kot uničujoč in požigajoč plaz po vseh dolinah vzhodne in zahodne Be-

neške Slovenije. Za njimi so ostala pogorišča in izropane vasi. Popolnoma so požgali vas Kosto pri Gorenjem Barnasu.

Dolga in krvava nemška ofenziva ob koncu oktobra in v začetku novembra je združila v borbi za svobodo Slovence v soški dolini na Kobarškem, Tolminskem in v vseh dolinah Beneške Slovenije. Ni močnejše vezi od tovarštva v borbi.

Zopet gverilska borba. — Po nemški ofenzivi v začetku novembra so slovenski partizani v Beneški Sloveniji prešli od frontalne borbe z nasprotnikom zopet na stari gverilski način bojevanja z nenadnimi napadi in takojšnjimi umiki. V Beneški Sloveniji so se partizani umaknili od glavnih prometnih zvez, popolnoma pa svoje zemlje niso mogli zapustiti in so taborili više gori v gorah. Mnogo beneških Slovencev se je borilo v brigadi Matajur, veliko drugih pa v raznih slovenskih primorskih brigadah, zlasti v Gregorčičevi brigadi, ki so jo spoznali in vzljubili v njenem majskem pohodu skozi Beneško Slovenijo. Gregorčičeva brigada je napadla nemško postojanko v Špetru že 19. novembra in jim prereševala z bombami postojanko ter odnesla dva težka minometa s 170 minami in obilo drugega vojaškega materiala. Isto noč so napadli partizani Gregorčičeve brigade tudi Čedad in še mimogrede razbili most preko Arbeča.

(Nadaljevanje priložnosti)